

УДК 347.921

РОЗВИТОК ПРОЦЕСУАЛЬНИХ ГАРАНТІЙ УЧАСТІ ПРЕДСТАВНИКА В ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ З УРАХУВАННЯМ РЕАЛІЗАЦІЇ ЗАСОБІВ «ЕЛЕКТРОННОГО ПРАВОСУДДЯ»

Рябченко Ю.Ю., к. ю. н., доцент,
доцент кафедри цивільного права та процесу
Університет державної фіскальної служби України

Статтю присвячено визначенню специфічних гарантій участі представника у цивільному судочинстві в умовах реалізації «електронного правосуддя», окресленню основних шляхів їх подальшого розвитку.

Ключові слова: цивільне судочинство, суд, судовий представник, адвокат, електронне правосуддя.

Статья посвящена определению специфических гарантий участия представителя в гражданском судопроизводстве в условиях реализации «электронного правосудия», изучению основных путей их дальнейшего развития.

Ключевые слова: гражданское судопроизводство, суд, судебный представитель, адвокат, электронное правосудие.

Riabchenko Y.Y. THE DEVELOPMENT OF PROCEDURAL GUARANTEES OF THE REPRESENTATIVE PARTICIPATION A IN CIVIL PROCEEDINGS SUBJECT TO “E-JUSTICE” FUNDS REALIZATION

The article is devoted to definition of specific safeguards of the representative participation in a civil proceeding in the context of “e-justice” implementation, and to the study of their further development main ways.

Key words: civil procedure, court, court representative, lawyer, e-justice.

Постановка проблеми. Стратегією реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015–2020 рр., затвердженою Указом Президента України від 20 травня 2015 р. № 276/2015 (далі – Стратегія) [1], одним з основних чинників кризи у функціонуванні системи правосуддя визнається відсутність чи недостатній рівень використання можливостей сучасних інформаційних систем («електронне правосуддя») (п. 3 Стратегії). Заходами щодо усунення цього недоліку визначаються такі: забезпечення широкого використання інформаційних систем для надання більшої кількості послуг «електронного правосуддя»; створення в судах інформаційних систем електронного менеджменту; поетапне запровадження інструментів «електронного правосуддя» (абз. 7 та 8 п. 5.4 Стратегії). Відповідні законодавчі ініціативи вже поступово з'являються. Зокрема, слід вказати на проект закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення і пришвидшення процесу судового захисту порушених прав та законних інтересів осіб» від 4 липня 2016 р. № 4879 [2], яким вводяться процедури електронного наказного провадження у цивільному та господарському судочинстві. Тому можна говорити про інтенсивний розвиток засад «електронного правосуддя». З іншого боку, сучасні дослідники розвитку цього інституту вказують на таку перепону, як недостатня пристосованість процесуального законодавства для його повноцінного впровадження [3, с. 20]. Прикладом такої непристосованості можна навести відсутність точного визначення вимог до апаратури, що використовується для забезпечення проведення судового засідання у режимі відеоконференції (ст. 158-1 Цивільного процесуального кодексу України від 18 березня 2004 р. № 1618-IV (далі – ЦПК України) [4]), забезпечення якості зображен-

ня, звуку тощо, внаслідок чого виникають проблеми з ідентифікацією особи, яка бере участь у відеоконференції [5, с. 193], зокрема судового представника. Отже, з огляду на активізацію впровадження у здійснення правосуддя електронних інформаційних систем актуалізується проблематика визначення та належного законодавчого закріплення процесуальних гарантій участі адвоката у цивільному судочинстві.

Огляд останніх досліджень і публікацій. Проблематика гарантій участі судового представника в цивільному процесі взагалі й адвоката зокрема не була предметом активних досліджень протягом останніх років. Найближчими можливо визначити такі дослідження: процесуальних гарантій участі захисника у кримінальному процесі (О.Ю. Татаров, В.К. Волошина та ін.); процесуальних гарантій як засобів забезпечення належного здійснення цивільного судочинства (І.Ю. Татулич, О.С. Захарова). Побічно проблематики цього дослідження торкаються роботи, що стосуються правового статусу учасників цивільного процесу взагалі та судового представника зокрема (Г.О. Світлична [6], С.С. Бичкова [7]). Окремо слід вказати на напрацьовані стосовно запровадження інформаційних технологій у здійснення судочинства та судоустрою: О.В. Бринцев, І.О. Ізарова, Є.В. Ковальов, Н.В. Кушакова-Костицька, А.Л. Паскар, З.В. Холоднюк та ін.

Метою статті є визначення специфічних гарантій участі представника у цивільному судочинстві в умовах реалізації «електронного правосуддя», окреслення основних шляхів їх подальшого розвитку.

Виклад основного матеріалу. Вихідною категорією для цього дослідження слід вважати поняття «правові гарантії». Під такими прийнято розуміти передбачені законом спеціальні засоби, способи, умови, які забезпечують

здійснення в повному обсязі та всебічну охорону прав і свобод людини [8, с. 130]. Отже, категорія «правові гарантії» розглядається насамперед стосовно забезпечення вищої соціальної цінності – прав і свобод людини (ст. 3 Конституції України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР (далі – Конституція України) [9]). Конкретними гарантіями прав і свобод людини вказуються такі: правові процедури їх реалізації, право знати свої права та обов'язки, право на юридичну допомогу [8, с. 130].

З подібного розуміння виходять також дослідники у сфері процесуального права. Так, досліджуючи проблематику процесуальних гарантій як засобів забезпечення належного здійснення цивільного судочинства, О.С. Захарова визначає вказані гарантії як систему засобів забезпечення прав, обов'язків, відповідальності учасників цивільного процесу та суду [10, с. 49]. Дослідниця, застосовуючи метод дихотомії (поділ навпіл), окреслює процесуальні гарантії, які: а) визначені у нормі; б) виникають внаслідок реалізації учасниками процесу власної правосуб'єктності. Зокрема, до першої групи відносяться процесуальні гарантії, закріплені у вигляді норм-принципів [10, с. 48].

І.Ю. Татулич, досліджуючи проблематику засобів і гарантій ефективного цивільного судочинства, фактично ототожнює вказані засоби і гарантії з його засадами: процесуальна форма, а також засади реалізації права на справедливий судовий розгляд (доступність, належна судова процедура, публічність, розумні строки судового розгляду тощо) [11, с. 75–77].

Не оспорюючи підходів наведених вчених, відмічаючи різний характер їх наукових результатів, зазначимо такі їх спільні риси: визнання забезпечувального характеру щодо такої категорії, як «гарантія»; визнання за нею статусу правового засобу, який піддається виокремленню серед інших правових засобів.

У цьому зв'язку доцільно навести позицію В.О. Негодченка, який, досліджуючи питання адміністративно-правових засобів забезпечення обігу інформації підрозділами інформаційно-аналітичного забезпечення органів внутрішніх справ, відстоює позицію щодо розуміння під такими засобами сукупності адміністративно-правових норм, що розглядається з позиції їх функціонального призначення. Конкретними засобами визначено такі: збір відповідної інформації, підготовка інформаційних документів; обмін оперативною інформацією тощо [12, с. 152]. Попри застосування вказаного підходу щодо визначення гарантій реалізації суб'єктивних публічних прав, слід вказати на подібність ознак вказаних правових засобів та виокремлених вище ознак процесуальних гарантій, що наводяться О.С. Захаровою та І.Ю. Татулич. Отже, процесуальні гарантії в аспекті цього дослідження слід визначати, виходячи із загального розуміння гарантій прав людини як певних засобів, способів, умов, що забезпечують належну реалізацію вказаних прав.

Процесуальними правами представника в цивільному судочинстві є права, передбачені насамперед ст. 27 ЦПК України. Слід вказати також на положення ч. 1 ст. 44 ЦПК

України, що регламентує можливість судового представника здійснювати в суді усі процесуальні дії, що їх може вчиняти особа довіритель, якщо інше не зазначено у виданій йому довіреності. Вказане вимагає необхідності врахування також можливості вчинення процесуальних дій, не передбачених ст. 27 ЦПК України, наприклад, подання апеляційної скарги. Крім того, принципове значення мають права сторін, передбачені у ст. 31 ЦПК України, можливість реалізації яких судовим представником теж має бути забезпечена. Слід погодитись із позицією, висвітленою Г.О. Світличною, щодо можливості виділення двох функцій судового представництва в цивільному процесі: суто представницька (друге «я» довірителя) та правозахисна (правозаступницька) [6, с. 270]. Указані положення слід вважати основою для визначення відповідних процесуальних гарантій.

Концепція електронного суду України, розроблена ДП «Інформаційні судові системи» у 2012 р., визначає такі елементи «електронного правосуддя»: надання можливості фізичній особі або організації направити до будь-якого суду країни підписану електронним цифровим підписом позовну заяву (апеляційну чи касаційну скаргу) разом із пакетом супутніх документів за допомогою мережі «Інтернет»; надсилання стороні судового процесу електронної копії процесуального документа або повістки засобами електронного зв'язку (e-mail чи SMS); розроблення та впровадження універсального формату обміну даними, завдяки якому стане можливою передача справ та документів між автоматизованими системами документообігу суду різних розробників [13].

Стратегією реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів напрямами реформування передбачається: забезпечення широкого використання інформаційних систем для надання більшої кількості послуг «електронного правосуддя»; створення в судах інформаційних систем електронного менеджменту, зокрема введення повноцінних електронних систем (також системи електронного документообігу), та відстеження справ (до вищих інстанцій), електронних повідомлень, електронних викликів, електронного розгляду справ (у деяких випадках), електронних платежів, аудіо- та відеофіксації засідань, інформаційної системи внутрішньої бази даних, інформаційної системи законодавчої бази даних, удосконалення системи забезпечення рівного та неупередженого розподілу справ між суддями, зокрема визначення судді та (або) складу колегії суддів на всіх стадіях судового провадження; поетапне запровадження інструментів «електронного правосуддя», що дасть змогу користувачам звертатися до суду, сплачувати судовий збір, брати участь у провадженнях та отримувати необхідну інформацію і документи електронними засобами (абз. 8 та 9 п. 5.4 Стратегії).

Відповідно до зазначеного вище проекту закону України від 4 липня 2016 р. № 4879 з метою забезпечення функціонування електронного наказного провадження в цивільному процесі передбачається запровадження,

зокрема, автоматизованої електронної системи наказного провадження, яка забезпечуватиме такі можливості: 1) реєстрацію осіб, які беруть участь в електронному наказному провадженні; 2) сплату судового збору за подання заяви про видачу електронного судового наказу з використанням платіжних систем у режимі реального часу; 3) подання (надсилання) процесуальних документів у порядку електронного наказного провадження; 4) вчинення процесуальних дій у порядку електронного наказного провадження; 5) надання особам інформації про стан розгляду справ електронного наказного провадження, у яких вони беруть участь [2].

О.В. Бринцев пов'язує реалізацію «електронного правосуддя» із забезпеченням упровадження в життя таких можливостей: забезпечення двосторонньої комунікації між судом, учасниками судового процесу та усіма іншими заінтересованими особами за допомогою засобів сучасних електронних інформаційно-комунікаційних технологій; визнання електронних інформаційних ресурсів та електронних транзакцій повноцінними доказами в судовому процесі; вчинення усіх процесуальних дій в електронному форматі [3, с. 25].

З наведеного можливо зробити висновок, що для належного здійснення судовим представником своїх функцій особливе значення має реалізація положень щодо: надсилання викликів та повідомлень електронними засобами та щодо інших засобів забезпечення судового представника необхідною інформацією для повноцінної участі у судовій справі (наприклад, щодо ознайомлення з матеріалами справи); розвитку електронних засобів вчинення процесуальних дій (наприклад, щодо проведення судових засідань у режимі відеоконференції, засобів обміну процесуальними документами між представником та судом); розвитку засобів забезпечення можливості здійснення електронних платежів (наприклад, стосовно сплати судового збору, розрахунків у зв'язку із проведенням інших процесуальних дій).

Належне законодавче закріплення вказаних процесуальних гарантій у цивільному процесуальному законодавстві вимагає врахування відповідних положень доктрини цивільного процесуального права, що необхідно для забезпечення насамперед відповідності конкретних правовідносин, що врегульовуються, предмету правового регулювання конкретних актів цивільного процесуального законодавства. Зокрема, навряд чи буде помилкою віднести до предмета регулювання ЦПК України цивільні процесуальні правовідносини. У такому разі підлягають врахуванню положення доктрини цивільного процесуального права щодо суб'єктів, об'єкту, змісту, підстав виникнення вказаних відносин, що слід вважати обов'язковою частиною предмету регулювання ЦПК України. Інші питання мають врегульовуватись тільки за наявності достатніх підстав.

Слід вказати на те, що суб'єктами законодавчої ініціативи не завжди дотримується цей підхід. Так, наприклад, вказаним вище проектом закону України від 4 липня 2016 р.

№ 4879 з метою забезпечення впровадження електронного наказного провадження у цивільне судочинство передбачається врегулювання у ЦПК України питань щодо: визначення розпорядника автоматизованої системи електронного наказного провадження, а також його основних завдань; виду права власності, об'єктом якого виступає вказана система (державна власність); визначення органів та осіб, якими затверджується положення про вказану систему. Відповідні правовідносини слід охарактеризувати як адміністративні матеріальні, але не процесуальні, що викликає сумнів щодо доцільності їх врегулювання у ЦПК України.

З огляду на положення доктрини цивільного судочинства щодо основного способу ініціювання судового провадження, яким є заява заінтересованої особи, достатньо спірною видається пропозиція щодо визнання реєстрації заявника та боржника в автоматизованій системі електронного наказного провадження обов'язковою умовою розгляду справи (ч. 5 ст. 106-1 ЦПК України). Якщо метою вказаного положення є забезпечення суду необхідною інформацією про цих осіб, то така інформація може бути надана у відповідних заявах.

Дослідження джерел зарубіжних країн щодо досвіду впровадження засад «електронного правосуддя» дозволяє відмітити актуальні проблеми та перспективи реалізації інформаційних технологій у здійсненні судочинства. Зокрема, Т. Бочаров, досліджуючи питання реалізації засад «електронного правосуддя» у системі арбітражних судів Російської Федерації, вказує на реалізацію можливостей щодо: скасування судових актів заінтересованими особами у PDF-форматі; подання позовів, клопотань, скарг у електронному вигляді; відстеження руху своєї судової справи. Водночас дослідник вказує на проблему охорони конфіденційної інформації у здійсненні електронного документообігу [14].

О.В. Кокін, досліджуючи проблеми процесуального представництва у електронному правосудді Російської Федерації, вказує на проблеми, що стосуються: доступності такого правосуддя особам, які не мають навичок користування відповідними електронними засобами; недостатнього рівня підготовки адвокатів; недостатньої пристосованості процесуального законодавства [15, с. 23]. Указані та інші проблеми, що виникають у зарубіжних країнах у зв'язку із впровадженням засад електронного правосуддя, мають враховуватись у процесі впровадження таких засад у вітчизняне законодавство.

Висновки. Гарантіями належного здійснення судовим представником своїх функцій у умовах функціонування електронного правосуддя слід вважати правові засоби, що стосуються: надсилання викликів та повідомлень електронними засобами; інших засобів забезпечення судового представника необхідною інформацією щодо повноцінної участі у судовій справі; вчинення процесуальних дій в електронній формі; здійснення розрахунків в електронній формі між судовим представником та судом.

Для закріплення наведених вище процесуальних гарантій участі судового представника у цивільному процесуальному законодавстві необхідним є чітко врегулювання питань щодо:

– порядку індивідуалізації судового представника як у процесі загалом (наприклад, через реалізацію особливих вимог щодо довіреності, інших документів, що посвідчують особу представника), так і під час вчинення окремих процесуальних дій (реалізація вимог щодо належної якості аудіо– та відеотрансляції) як суб'єкта цивільних процесуальних правовідносин;

– моменту виникнення конкретних цивільних процесуальних правовідносин та їх припинення (наприклад, стосовно розгляду звернень представника, надсилання судових викликів та повідомлень), що пов'язано із врахуванням положень щодо об'єкта цивільних процесуальних правовідносин, підстав їх виникнення.

Створення теоретичного підґрунтя для вирішення зазначених питань складає предмет подальших наукових досліджень.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Про Стратегію реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015–2020 роки : Указ Президента України від 20 травня 2015 р. № 276/2015 // Офіційний вісник України. – 2015. – № 41. – Ст. 1267.
2. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення і пришвидшення процесу судового захисту порушених прав та законних інтересів осіб : Проект закону України від 4 липня 2016 р. № 4879 // Система інформаційно-правового забезпечення «Ліга-Закон» станом на 21 лютого 2017 р.
3. Бринцев О.В. «Електронний суд» в Україні. Досвід та перспективи : [монографія] / О.В. Бринцев. – Х. : Право, 2016. – 72 с.
4. Цивільний процесуальний кодекс України від 18 березня 2004 р. № 1618-IV (станом на 20 вересня 2016 р.) // Офіційний вісник України. – 2004. – № 16. – Ст. 1088 (зі змінами).
5. Науково-практичний коментар «Цивільного процесуального кодексу України» / [В.В. Забарський та ін.] ; за ред. В.В. Богатира. – К. : ВД «Професіонал», 2015. – 688 с.
6. Цивільне судочинство України: основні засади та інститути : [монографія] / [В.В. Комаров та ін.] ; за ред. В.В. Комарова. – Х. : Право, 2016. – 848 с.
7. Бичкова С.С. Цивільний процесуальний правовий статус осіб, які беруть участь у справах позовного провадження: [монографія] / С.С. Бичкова. – К. : Атіка, 2011. – 420 с.
8. Великий енциклопедичний юридичний словник / ред. Ю.С. Шемшученко. – К. : Юридична думка, 2012. – 1020 с.
9. Конституція України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР (станом на 2 червня 2016 р.) // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141 (зі змінами).
10. Захарова О. Система процесуальних гарантій в цивільному процесі / О. Захарова // Національний юридичний журнал: теорія і практика. – 2015. – № 3. – Т. 1. – С. 47–49.
11. Татулич І.Ю. Засоби та гарантії ефективного цивільного судочинства / І.Ю. Татулич // Журнал східноєвропейського права. – 2016. – № 29. – С. 69–82 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://easternlaw.com.ua/wp-content/uploads/2016/07/tatulych_29.pdf.
12. Негодченко В.О. Адміністративно-правові засоби забезпечення обігу інформації підрозділами інформаційно-аналітичного забезпечення органів внутрішніх справ / В.О. Негодченко // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Юриспруденція». – 2015. – № 18. – Т. 1. – С. 149–153.
13. Концепція електронного суду України, розроблена ДП «Інформаційні судові системи». – К., 2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.kbs.org.ua/files/koncept_d.pdf.
14. Бочаров Т. Електронное правосудие для бизнеса и граждан / Т. Бочаров // Ведомости [Электронный ресурс]. – Режим доступа : www.vedomosti.ru/opinion/articles/2015/04/09/elektronnoe-pravosudie-dlya-biznesa-i-dlya-grazhdan.
15. Кокин А.В. Проблемы процессуального представительства в электронном правосудии / А.В. Кокин // Вопросы экономики и права. – 2016. – № 1. – С. 21–25.